

**IX. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia -
Kolozsvár, 2006. november 25-26.**

**A BOLOGNAI ROVÁSEMLÉK
- SZÉKELY ROVÁSNAPTÁRUNK –**

Irányító tanár:

Dr. Kósa Ferenc

Babes-Bolyai Tudományegyetem

Bölcsészkar

Magyar nyelv- és irodalomtudomány tanszék

Dolgozat szerzője:

Barabási Enikő

Babes-Bolyai Tudományegyetem

Bölcsészkar

Magyar-Angol szak

IV. év

Dolgozatomban bemutatom a székely rovásnaptárt (Bolognai Rováslelket): keletkezési körülményeit próbálom tisztázni, tartalmát taglani, megfejtéseit bemutatni. Ahhoz, hogy „elolvashassuk” a naptárt, szükségesnek tartom a rovás jelrendszerének ismertetését.

A magyar rovásírás jelei - kialakulásukat tekintve - zárt egységet mutatnak. Egyetlen olyan idegen jelünk sincs, amely ne illeszkedne bele az egységes jelrendszerbe.

A magyar rovásírás egész jelrendszere gyakorlatilag egy függőleges egyenes – az „SZ” jele – és ennek hajlított változata – az „N” jele – logikus kombinációjából áll, segédvonalkák kiegészítésével. A segédvonalkák megfelelő elhelyezései is logikai csoportokat alkotnak.

Kétségtelen, hogy a magyar rovásírásban is találunk egy „aK” mély és „eK” magas magánhangzót vonzó „K” jelet: valamint egy „aS” mély és „eS” magas magánhangzó vonzó „S” jelet: Ez utóbbi megkülönböztetést csak ritkán alkalmazza rovásírásunk.

csodó	alapjel	
1		
2		
3	^	
4	X	
5)	
6		

(A rovásírás jelrendszereinek levezetése az egyenes és hajlított vonalaktól¹)
Az első csoportba tartoznak az egy függőleges jelnek, mint főjelnek segédvonalkás változatai.

¹ (Forrai S. é.n. p.24)

A második csoportban két függőleges jel segédvonalkákkal összekötött módozatait láthatjuk.

A harmadik csoportban a két egyenes ék alakban szerepel, megfelelő segédvonalakkal kiegészítve, ezek között van helye a rombusz alakú „eK” jelnek, amely voltaképpen két rovás „S” jelnek az összetétele.

A negyedik csoportban a két keresztbe tett egyenes és annak segédvonalakkal kiegészített jelei sorakoznak (bemutatva a „TY” jel változatait, hogy hová kerülnek a segédvonalak).

Az ötödik csoportban a hajlított „N” jelből kialakult változatok szerepelnek (bemutatva a „H” jel módozatait).

Végül a hatodik csoportban egyetlen jel, az „Ü” található, amely három segédvonalkából összetett jel (az ülő ember sematikus rajza).

Az olvasás és a jelek irányultsága, a botrovás esetében, (így a naptár esetében is) a botot balkézben fogva a jobb végén kezdték a rovást balra haladva, a sor végén nem tértek vissza a következő oldalon az elejére, hanem átfordították a botot és az új oldalt az előző sor végénél kezdték, így az új oldalon a jelek az előző oldalhoz képest lefelé állnak és visszafelé töltődnek fel. Ez a botforgatás a magyarázata sok ókori felirat kígyózó sorvezetésére is, ahol minden második sor, mintha a bot oldalai lennének a síkban kiterítve.

Minden nyelv a tömörségre, egyszerűsége, szemléletességre törekszik. A rovásírás tömörítve „rajzol”, a nyelv minden lehetőségét logikusan kihasználja rövid jelölési módok alkotására, mint ahogy a mai modern gyorsírásunk teszi:

1. A rovásírásban a mássalhangzók elé kell az „e” hangot olvasni. Kerüli a kettős mássalhangzók kiírását, mert középük is az „e” hangot kellene olvasni. Ez egyúttal szótagírás is.
2. Betűösszerovások, illetve egybeírások, amire a rovásírásban betűtípusai miatt korlátlan lehetőség van.
3. Mássalhangzók módosításával, vagyis alakjuk csekély megváltoztatásával magánhangzók jelképes jelölése.
4. Magánhangzó-harmónia és hangrendi illeszkedés alapján magánhangzók kihagyása. Magas hangrendű szavakban elég egy magas, mély hangrendű szavakban elég egy mély magánhangzót jelölni.

5. Hangrendszakadás jelölése. Vegyes hangrendű szavaknál azt a magánhangzót is jelölni kell, mely a harmóniát megbontja. A *Bálint* szó egyúttal példa az *I* hangnak átmetszéssel való jelölésére az INT szótagban.

6. Szóvégi magánhangzók kiírása jellemző.

7. Torlódó mássalhangzók kihagyása, de a hangsúlyos és sziszegő hangokat is jelöli.

8. Két, vagy több szó egybeírása, főleg amikor a szó utolsó betűje és a következő szó első betűje összevonásra, ligatúrára ad lehetőséget.

9. Fonetikus írásmód alkalmazása jelmegettakarítás céljából abban az esetben, amikor szóelemző írásmód szerint kellene írni.

A felsoroltakon kívül még néhány esetben a szókezdő „h” elhagyására is van példa a rovásnaptárban. Továbbá kezdő- és véghangrövidítéseket szép számban találunk, a hosszú magánhangzókat, nagybetűket ez az írás nem jelöli, viszont minden ún. magyar hangunkra (pl. cs, ly, gy stb.) külön jelük van. Vonalmegtakarításra törekszik, ennek érdekében még a helyesírástól is eltér, nagybetűk nincsenek Ligatúra (jelkötés, jel összevonás):

10. Amikor egy botra, vagy kőlapra jeleket róttak, sokszor előfordult, hogy a szó már nem fért ki, ezért vagy át kellett volna fordítani a botot egy másik oldalára a szó közepén, vagy a kőlapnál egy másik lapon befejezni. Ezért találták ki az ún. ligatúrákat - jel összevonásokat. Ez nem jelent mást, mint hogy a szomszédos betűket egyszerűen egyetlen jellé írták össze úgy, hogy közös rovásaik egymásba tolódtak. Így - szélsőséges helyzetben - akár egész szavakat is egyetlen jellé lehet összeírni. Természetesen a ligatúrák használata közben is használhatók a jelkihagyások, ezért az ilyen módszerrel írt szavak és mondatok értelmezése nagy gyakorlatot kíván.

FX = K	TY = T	AT = A	XF = X	XP = X	CT = C
FA = A	AT = A	AB = B	FT = F	AT = A	CD = D
FEX = X	AP = P	AC = C	FT = F	FTC = TC	CO = O
FT = T	AC = A	AB = B	FT = F	FB = B	ET = E
HT = T	AC = A	AT = A	FTT = T	HT = K	FTZNT =
FX = X	AT = A	HT = T	AC = A	OT = O	ZO
PN = N	EX = X	PT = T	CN = N	OT = O	CAOPY =
XT = X	EX = X	FENNA =	FT = T	OO = O	CF
XZ = Z	CT = C	FE = E	FB = B	OC = S	NC = N
XT = X	OX = X	FENNI =	CA = A	HO = O	NCT = T
XC = X	CT = C	ZO	CA = A	K = T	AO = O
TJ = J	CT = C	XP = X	NNT = NT	KT = T	CAI = I
NT = N	CT = C	CA = A	AO = A	OPY = Y	MPN = PN
HN = N	CT = T	CKO = X	AT = A	OX = C	MN = M

AT = A	NT = N	DN = D	PN = P	AX = X	MTAP = M
AC = A	NN = N	NI = O	PN = P	AT = A	ME = M
AI = A	NC = K	MP = M	PT = T	AM = M	MN = M
OT = O	NI = H	NT = N	PN = H	CT = C	PAI = A
OC = O	NC = K	NN = N	PN = N	CP = C	ET = E
OI = O	NT = N	NT = N	PNI = N	CPNI = C	ENT = E
OC = O	NN = N	PAX = X	PA = A	CPNI = C	PAI = A
OT = T	AT = A	PAXI = X	PA = A	CN = C	PN = K
TNI = N	AC = A	TNI = N			

(Egy pár alkalmazható ligatúra²)

11. A szavak közé helymegtakarítás miatt pontot szoktak tenni.

12. Nincsenek külön nagy- és kis betűk.

Magyar rovásírásos emlékeink érdeme, hogy amellet, hogy tökéletesen megjelenítették hangjainkat, hűen őrzik azt a nyelvezetet, amelyik korban íródtak.

Hogyan maradhettek fenn ezek az emlékek? És akkor ezt a kérdést konkrétan: hogyan maradt fenn a székely rovásnaptár? És amit fontosabbnak tartok, miért keletkezett, ha Szent István királyunk – beilleszkedni akarván az egykori nyugati politikai környezetbe – a következő intézkedésre ragadtatta magát: „Mely szerint Szilveszter pápa tanácsolása folytán határozatott, hogy a magyarok, székelyek, kunok, valamint az egyházi magyar keresztény papság által is használt régi magyar betűk és vésetek, a jobbról balra pogány írás megszüntetődjék és helyébe a latin betűk használtassanak. Itt rendeltetik, hogy a papság azok használatára jutalmazás mellett betanítottassék és a pogány írástól, valamint tanításától papi állásának vesztese és 20 arany pensasnak büntetése fizetése mellett eltiltassék. Továbbá, hogy az egyházakban található pogány betűkvel felírtasok és imakönyvek megsemmisíttessenek. Valamint pedig azok, akik régi pogány iratokat beadnak, 1-től 10 dénárig kapjanak jutalmat. A beadott iratok és vésetek pedig tűzzel és vassal pusztítottassanak el, hogy ezek kiirtásával a pogány vallásra emlékezés, visszavágyódás megszüntetődjék.”³ Amint az a középkori inkvizíció jegyzőkönyveiből kiviláglik, a magyar nép mágus orvos-papjai, táltosai, garabonciásai „boszorkányként” végezték, botokra rótt világnézeti, kulturális tudáshordozóikat elkobozták, máglyára vetették.

Hogyan került birtokunkba a székely rovásnaptár? Luigi Ferdinando Marsigli olasz tudós részt vett Buda várának a töröktől való visszafoglalásában, 1686-ban. Amikor a német katonák a törökök által otthagyt magyar kultúrkinccseinket,

² Forrai S. 1994.

³ <http://jmvk.compunet.hu/szoveg/tartalom.php?db=okmany14>

Corvináinkat rabolni, pusztítani kezdték, a humanista tudós igyekezett belőlük minél többet megmenteni. Emlékiratában megemlíti, hogy Tökölynek a törökök elleni hadműveleteiben Erdély szorosainak lezárásakor alkalma volt a székelyek „Szkíta eredetű régi lakóinak nyelvét tanulmányozni”, s egy botot talált, melyről kiderült, hogy a székelyek névünnepeit tartalmazza. A rovásbot megtalálásának időpontját 1690-ben jelöli meg. Marsigli éleslátására vall, hogy amikor a rovásnaptár birtokába került, tudta, hogy páratlan értékű kultúrkinccsel van dolga, ezért elkövetett mindent, hogy az utókor és az egyetemes tudomány számára megmentse. Lemásolta, és elküldte gyűjteményébe. Világossá vált, hogy Marsigli a legrégebb és legterjedelmesebb rovásírásos emléket mentette meg a magyar irodalom számára.

A pontos lelőhely felől még viták vannak. Sándor Klára szerint nem Buda váránál került Marsigli birtokába a naptár, hanem Székelyföldön, Csíkszék vármegyében. Ezt bizonyítja a gyűjtemény 681. fóliójának négy utolsó szava, amely a lelőhelyre utalna: a Gyergyószentmiklós mellett fekvő Piricske (megjegyzem, hogy Sándor Klára nem vette figyelembe, miszerint Piricske közelebb van Csíkszeredához, mint Szentmiklósához), de amit Sándor Klára elvetni látszik, hogy a helységnev lehetne akár Peleske vagy Pelicka⁴ is⁵. A második jelsor világosan olvasható: Pannónia (panonia) és Szaniszló⁶ (snislo). A negyedik jelsor tulajdonképpen négy kihúzott jel: iass, ami lehet akár János is, ahogy Sándor Klára említi, de véleményem szerint lehetne Jászvásár egy régebbi formája is, amely nevet a közhasználatban hallott. Útvonalat jelölt-e vagy lelőhelyet?

A rovásbotot véleményem szerint megtalálhatta a Kárpátokon kívül is, ha már határt ellenőrzött, átmehetett „gyűjtögetni” vagy valamelyik „kedves” emberét küldhette, hogy ritkaságokat gyűjtsön a gyűjteménye számára. Ezek persze csak feltevések, mint ahogy a Sándor Kláráé is csak egy logikus következtetés. Az, hogy mért szerepel Szaniszló a fólión, magyarázható azzal is, hogy ott szállt meg, a rovásbotot oda hozták neki, és talán ott másolta le saját maga, vagy másoltatta le valakivel (talán helybélivel), aki helyesen vagy kevésbé helyesen írta le a rovott neveket. A kérdés felmerül bennem, hogy mennyire lehet helyes egy másolat?

És van-e bizonyíték arra, hogy nem egy másolatot másolt le Marsigli, mert így is, úgy is sok lehet az elírás, (egy-egy szavakat még nem fejtettek meg) habár helyesnek

⁴ Nagyhalmagy környékén

⁵ Marsigli feljegyzésében Pelizka van

⁶ Nagykárolyhoz van közel

és logikusnak tűnik. Természetesen én magam az írást nem fogom behatóan elemezni, ahhoz hogy szolid érveket megdönthessek, látnom kellene a bolognai kéziratot is. De talán egy későbbi munkám tárgya ez lesz.

A bot és a másolat kapcsolatáról beszél Sándor Klára, Forrai Sándor, Ernyei József, és még sokan mások. Mindenikük többnyire azon a véleményen van, hogy az írás betűkészlete nem megegyező, vagyis a naptár⁷ betűi és a bibliai nevek betűi helyenként eltérnek. Mindenki számára nyilvánvaló, hogy egy botról másolta Marsigli. Mi van akkor, ha csak tematika szerint osztotta fel a könyvében lejegyzetteket és több botról másolt egy egységeset? Ezt alátámasztja az a tény, hogy a betűk eltérnek. Persze, az sem kizárt, hogy maga a bot folyamatosan készült, és folyton kiegészítették, a betűk formájukban valamennyire változtak az idők folyamán, így az újabb jegyzet ezekkel a módosult jelekkel íródott, ezt a gondolatomat bizonyítja a két név, amely kissé „kilóg a sorból”, amely később kerülhetett a naptárba. Hogy mért csak ez a két név, mért nem több, vagy más, az ok az információáramlás nehézkessége, vagy hiánya lehet a magyarázat. Mert amíg a püspökségeken ismerniük kellett az összes szentté avatottat, a kisebb, eldugottabb helyen fekvő, messzi templomokig nehezen vagy sehogy nem jutottak el a nevek. Az is kérdéses, hogy volt-e minden templomnak ilyen rovásnaptára vagy nem, mennyire tartották be a megsemmisítő rendeletet. Honnan jött az adott naptár, amelyről lemásolták ezt, amelyet Marsigli megtalált? Miért keletkezett egyáltalán rovásnaptár a 14. században, amikor Szent István 1001 körül adhatta ki azt a rendeletét, amelyben minden ilyen pogánynak számító írást elpusztított, hogyan élte túl? Sok a kérdés, kevés rájuk a válasz. Tény, hogy a rovásírás praktikusabb és logikusabb volt egy székely ember számára, aki más írást nem ismert, a latin betűket később iktatják be, és azok nem tudnak minden magyar által használt hangot hűen leírni, míg a rovásírásunk fonetikus írás a ligatúrái és kihagyásai ellenére is.

Mikor készülhetett tehát a naptár? Sokan képviselik azt az álláspontot, miszerint a keletkezés a másolással szinte egyidőben készült. Ezt az álláspontot nem tartom helyesnek, állást foglalok Forrai Sándor mellett ebben a kérdésben. Ő is úgy gondolja, hogy 1200-1300as években készülhetett, ugyanis a kereszténységre való áttérésnek a reformáció előtt be kellett fejeződnie, a reformáció utáni új vallás nem

⁷ A naptár részei a következők: a) névünnepek és ünnepnapok;
b) Jézus életével kapcsolatos bibliai város- és személynevek;
c) egyszerűbb katekizmusi ismeretek, illetve egyes feljegyzések;

„kedveli” a szentek kultuszát. Tehát mindenképpen katolikus templomban találhattak rá abban a korban, amikor Erdély nagy része már nem volt katolikus. Természetesen Székelyföldön ez nem érv, ugyanis a székelyek végig megőrizték „ösi” (napjainkban így nevezik a katolikus vallást) vallásukat, tehát az érv nem megdönthetetlen.

A névünnepek zöme 1100 előtti, 1100-1200 közötti szentek közül csak néhányat említ, kérdéses a Szent Bernát névünnepe⁸, az említett két „kilógó név” pedig, a több száz közül kettő, amely 1200 után került be az ünnepek közé, és csak ez a kettő került a rovásnaptárra (Valószínű, utólagos vésséssel): Assisi Szent Ferenc 1225-i és II. András leánya: Erzsébet 1231-i emlékünepe⁹.

Térjünk rá akkor magára a naptárra. Hogyan is néz ki? A Marsigli által megtalált eredeti rovásbot¹⁰ 130 cm és 150 cm között lehetett, vastagsága a 3 cm-t is meghaladta. Szakértők véleménye szerint a bolognai naptár keletkezésének időpontja legalább két, két és fél évszázaddal meg kellett hogy előzze Telegdi János Rudimentáját (1598-ból).

A több mint 200 szavas bolognai rovásnaptár másolata elé Marsigli saját kezűleg írt címlapot szerkesztett olasz nyelven, melynek magyar nyelvű megfelelője: „A Székelyföld régi scita lakói nyelvének fára faragott gyűjteménye, mely a katolikus hitre először áttértek használatára a mozgóünnepek naptárát tüntette fel, s amelyet ugyanazon fadarabról magam gyűjtöttem s küldtem el olaszországi gyűjteményembe akkor, midőn Erdély szorosait elzártam”¹¹, az olaszban nem egyértelmű, hány botról van szó.¹² Sándor Klára fordítása talán helyesebb, mint a Sebestyén Gyuláé: „Gyűjtés a szkíták nyelvéből, akik Székelyföldön élnek: a régi időkből való, botra faragott naptár, amely a mozgó ünnepeket tartalmazza, s amelyet akkor használtak, akik elsőként tértek át katolikus hitre. A botról akkor írtam le, és

⁸ „Feltüntetett ugyan egy május 20-i Szent Bernát-névünnepet is (akit 1450-ben avattak szentté), de ennél sokkal nagyobb jelentőséggel bír az 1160 körül III. Sándor pápa által szentté avatott Bernhard apát és egyházdoktor” (Forrai S. é.n. p.45) ha az előbbi Bernátról lenne szó, valószínű, hogy több 1400 utáni szentet ábrázoltak volna. Itt kérdés ismét, hogy az információ milyen mértékben és milyen sebességgel jutott el a püspökségektől vagy érsekségektől egy eldugott erdélyi szegletbe?

⁹ Érdekes az, hogy e két szent szentté avatási éve 1228, ill. 1235.

¹⁰ Biztos, hogy fáról másolta, mert megtartotta a vésszerű jellegét, inkább hasonlít a konstantinápolyi falba vésett felirathoz, mint Telegdi János Rudimentájához, amely papírra volt írva. Ez is érv lehet amellet, hogy korábban keletkezett a bot a másolás időpontjánál, mivel abban a korban már papírt vagy pergamentekereset használtak az írás eszközeként, nem fát vagy követ.

¹¹ fordítás: Sebestyén Gyula, i.m. p.37

¹² Raccolta della lingua che si praticava dalli Sciti, abitanti della Sicilia ne tempi antichi, scolpita in un legno, che (törölve: Serviva di Ca) esprimeva il Calendario delle Feste mobili, per uso di quei primi, convertiti alla fede Cattolica, e da me dall istesso legno raccolta, e mandata al mio gabinetto in Italia, quando serravo li passi della Transilvania. (Sebestyén Gyula: A magyar rovásírás hiteles emlékei.)

küldtem el [a kéziratot] olaszországi gyűjteményembe, amikor Erdély szorosait ellenőriztem.”¹³

A naptár olvasati lehetőségei eltérnek a különböző kutatóknál. Sebestyén Gyula¹⁴ kettős bustrophedont¹⁵ vél felfedezni, mint olvasási lehetőséget. Az elképzelés az, hogy a bot közepén el volt választva, a rovó elkezdte rovását jobbról balra, amikor a középvonalhoz ért, megfordította a botot, és szemből róttá jobbról balra a többi részt. Tapasztalataim szerint így könnyebb is róni, de semmi nem bizonyítja a kettős bustrophedon létét. És logikusan nem is lett volna értelme annyit forgatni a botot, mert elég nagy volt ahhoz, hogy valaki végig tudja róni fentről le. A kettős bustrophedon létét félreértették (Csallány és Herepei), akik azt gondolták, hogy két sor létezett egymás alatt, míg Sebestyén tulajdonképpen függőlegesen képzelte el a botot, ahogy a rajzaiban is világosan látszik. Herepei János elfogadta Sebestyénnek azt a nézetét, hogy bustrophedon volt a boton, ezért gondolta úgy, hogy a rovássorok fele mindig fejjel lefelé álló betűkből áll. Szerintem egy oldalon egy sor lehetett, a következő oldalon pedig az előzőnek fejjel lefelé álltak a betűk. (Így gondolja Forrai Sándor is, aki készített egy bot naptárt, ahogyan elképzelte a régít, és elég hitelesnek bizonyult).

A másolat Marsigli¹⁶ kéziratkötetében található a 669-686 oldalakon. Ha úgy kezeljük az emléket, mint egy darab botról való másolatot, ahogy eddig is elképzelték, akkor Marsigli a bot oldalait külön levelekre másolta/másoltatta le, alája vagy rögtön, vagy később latin és magyar olvasatokat/megfelelőket is írt vagy íratott.¹⁷ A kérdés, hogy hány személlyel íratott.

Sebestyén Gyula kiadásából arra lehet következtetni, hogy a levelek hátlapjára megjegyzéseket írt Marsigli fejjel lefelé. Ebben senki sem kételkedett, mert a Sebestyénnek Bolognából küldött fényképeken ez látható. Sándor Klára azonban elment, és megnézte, kiderült, hogy a megjegyzések a következő oldal hátlapján vannak. Ez a következő oldal üres. A hátlapjára írt megjegyzés arra vonatkozott, hogy az írást a bot melyik oldaláról másolta. Mi van akkor, ha akarattal volt minden páros

¹³ Sándor Klára: A Bolognai Rovásemlék

¹⁴ Sebestyén Gyula i.m.

¹⁵ (gör., ökörfordulósan, barázdaserüleg), a régi görögök és itáliaiak írásmódja, mely mint a szántó ökör vont a barázda, egyszer jobbra, aztán visszakanyarodva balra haladt. (meghat.: <http://www.kereso.hu/yrk/Erinv/26834>)

¹⁶ „A Bolognai Rovásemlék a bolognai Egyetemi Könyvtár Marsigli hagyatékának egyik kötetében található. A fólió-méretű kötet Frati katalógusában az 54. számot kapta.” (Sándor Klára i.m. p21)

¹⁷ Mért biztos mindenki (kivéve Németh Gyulát) abban, hogy egy kéz írta a teljes másolatot?

oldal üresen hagyva, hogy valami hiányzó adatokkal kiegészíthessék később?¹⁸ De az is lehet, hogy a teljes kézirat minden második lapja üres.

A kéziratban vannak utólagos beírások is. Kérdéses, hogy ezek kitől/kiktől származnak. De először talán nézzük meg, hogy mi is található a kéziratokon. Sebestyén Gyula szerint „négyoldalú rovásbotról másolt. Ebben az esetben, a négy részletben lemásolt naptárszöveg 2-2 sora 1-1 rováslapra volt rajta. Ha mi e négy rovásort utólag visszaállítjuk, megkapjuk a rováson talált tökéletes bustrophedont. Schémája szemléltető módon ez lesz:

I. rész. (Jan. 1.) Köskarácson ... (Márcz. 25.) Bódog Asszony

II. rész. (Ápr. 4.) Amburuzs ... (Júl. 11.) Benedek

III. rész. (Júl. 13.) Margita ... (Szept. ?) Gyárfás

IV. rész. (Szept. 14.) Szenkereszt ... (Decz. 31.) Sölvester Pápa”¹⁹

Ezt az olvasatot nem csoda, hogy sokan félreértették, számomra sem teljesen világos, hogyan képzelte el a sorvezetést Sebestyén, csak sejtéseim vannak, és ezeket a sejtéseket említettem fennebb, mely szerint egy oldalon nem két egymással szemben lévő sort akart szemléltetni. A többi rész magyarázata hiányzik az általam olvasott könyvből.

Forrai Sándor botokon kísérletezte ki a sorvezetés mikéntjét és hogyanját, és arra a következtetésre jutott, hogy tökéletes egysoros bustrophedonról van szó. „Egészen logikusan a rovásbot első és második oldalára a névünnepek kerültek, a harmadik és negyedik oldalra a többi feljegyzések, a negyedik oldal végére az ábécé.”²⁰ Felmerült bennem a kérdés, hogy vajon, az ábécé tényleg rajta volt a boton, vagy azt csak Marsigli jegyezte le, hogy könnyebb legyen a megfejtés?

Sándor Klára szerint az első két oldal naptár rész, a harmadik bibliai neveket tartalmaz, a negyedik van az áthúzott szöveg, az ábécé helye nem eldöntött.

Az fenti tanulmányokban az a közös, hogy mindhárman ugyanarról a naptárról beszélnek, mindhármuknál kétségtelen, hogy a naptár négy oldalú és hogy rajta ünnepnapok, bibliai nevek és áthúzott szöveg található. Az eltérés az elhelyezésben van, és helyenként az olvasatban. Összevetve a fényképeket a leírtakkal, arra a következtetésre jutottam, hogy Forrai Sándornak adok valamilyen szinten igazat, Sándor Klára elképzelése is helytálló.

¹⁸ Sebestyén Gyula szerint (i.m.) ide akarta berajzolni a bot azon oldalát, amelyet lemásolt.

¹⁹ Sebestyén Gyula i.m.

²⁰ Forrai S i.m.

Amit én ki tudtam venni a fényképekből a következő: természetes naptár-logikát követ, az első két oldal naptári nevek, az ünnepek közti távolságot vonalakkal – vagy nevezhetném inkább vonásoknak – jelölték. Itt is kérdéses, hogy a másolatban mennyire egyezik meg a vonások száma az eredetivel. Háromsoros vonalazott lapról van szó. Az első sorban a rovott változata a neveknek/szavaknak, a másodikban a magyar próbálkozás, a harmadikban a latin megfelelő. A szóhatárokat függőleges vonalakkal jelölték, nem szóelválasztó pontokkal, de ez nem bizonyítja azt, hogy a boton nem volt rajta. Ugyanis Marsigli, aki nem ismerte (?) a rovásírást, helyesen határolta el a szavakat egymástól. (egy-két eltérést leszámítva). A rovásírás iránya jobbról balra, a latin és a magyar megfelelők balról jobbra vannak lejegyezve. (mennyire pontosan?)

Megemlíteném Sándor Klára feljegyzését a beragasztott papírcsíkról. Nem kételkedem nézőpontja felől, mert teljesen logikusnak és helytállónak tűnik számomra: „...öt név található. Ezek közül három szerepel az előző naptároldal ... végén, a másik kettő pedig önmagát takarja le ... A pótlás oka jól látszik a fólió verso oldalán: a pótlás alatt lévő szöveget elrontották”²¹

Amint már említettem, az írás nem egységes a lapokon. Kérdéses hogy végül hányan írtak rá, és az is fontos, hogy ki javított, az utólagos bejegyzések kitől származnak. Mindenképpen ismernie kellett a naptárt, mert másképp nem tudott volna javítani. Ha nem is ugyanazt a naptárt látta, de egy hasonlót (ugyanis világos, hogy kötött ünnepekről van szó, minden naptáron ugyanaz kellett legyen a keltezés), amely kiegészítés alapjául szolgált, és ami még fontos, ismernie kellett a rovásbetűket. Lehetett-e egy rovó székely, akit magával vitt fordítás céljából, vagy a rovásos része származik egy rovásírótól, és a fordításokat, vagy olvasatot kérdezte Marsigli (tollbamondatta magának, mert a rovásismerő nem tudott latin betűkkel írni), így a fordított szöveg az ő munkája? Természetesen mindez nem kicsinyíti az emlék fontosságát és értékét.

Végezetül néhány mondat erejéig kitérek a naptár²² szembetűnőbb nyelvi jellemzőire.²³ Az írásmód megegyezik a ma is érvényes rovás szabályokkal, jobbról

²¹ Sándor Klára i.m.

Megjegyezném, hogy Sebestyén Gyula szerint itt másolási hiba miatt üresen maradt részt pótolták.

²² A naptár érdekes módon többnyire hiányzik a magyar nyelvtörténeti munkákból (kivéve Kósa Ferenc tanulmányát, aki nagyvonalakban említést tesz a naptár nyelvi jelenségeiről).

²³ Behatóbb tanulmányozásom folyamatban van, ezért nem tudom még a következtetéseket meggyőző érvekkel alátámasztani, így inkább kihagyom a dolgozatból. Tehát néhány fontosabb nyelvi jelenséget vázolok fel a továbbiakban.

balra történik az írás, a magánhangzók többnyire elmaradnak, a leggyakrabban kihagyott hang az a és az e. Kivéve természetesen a hiátus helyzetben található magánhangzók, mert ha kihagynák őket, nem lenne egyértelmű, milyen hang kerüljön a hiányzó helyre. A magánhangzókat kihagyják, de mindig tudják, mit kell olvasni, mert a mély hangrendű szavakban egyértelmű, hogy a-t kell olvasni/érteni a mássalhangzó elé, a magas hangrendűeknél pedig e-t. A többi magánhangzó jelölve van a ligatúrákban, ugyanis, amint már említettem, egyetlen vonással jelölni lehet a mássalhangzón a megfelelő magánhangzót. A takarékosagra való törekvés „szabálya” alapján a közismert szavaknál egyáltalán nem jelöl magánhangzót, mert a szó egyértelmű csak mássalhangzós változatban is.²⁴

A névalakok nagy része eltér a mai formától, és ez természetes is, mert az akkor használatos formát rótták a botra, kivéve néhány olyan alakot, melyet csak ez az emlék őriz. Például: Sülester (Szilveszter), Están (István), Birnál (Bernát), Duruttya (Dorotyya), Zsúfia (Zsófia), Annos (Ágnes), Egiptom (Egyiptom), Pilátos (Pilátus), Jeruzsályem (Jeruzsálem), Kalifás (Kaifás), Mikodémus (Nikodémus) stb. Ezek a nevek nem voltak ismertek és használatosak a 13-14. században, tehát valószínű, hogy a rovónak is tollba, illetve vésőbe mondták, ő pedig népi etimológiaszerűen rögzítette a hallott latin változatokat, talán megkísérelte magyarosítani őket. Érdekes azonban, hogy más naptárak korabeli jelölésével ellentétben néhány név alakja közel áll a maihoz: Piroska, Júlia, Jeromos, Luca, szemben a Priska, Juliána, Jeronimus, Lúcsia változatokkal. A bibliai nevek nem mutatnak fel olyan mértékű eltérést a naptárbeli nevektől, hogy egyértelműen meg lehessen határozni, hogy ugyanabban a korban vésődtek, vagy később kerültek rá a bibliai nevek. Ezzel ellentétben a fordítások nyelvezete szembetűnően különbözik egymástól (szentek vs. bibliai).

Egyetérthetünk abban, hogy a rovásbot naptára jelentős személynévanyagot tartalmaz. Ebből a korból nagyon kevés olyan emléket ismerünk, amely ekkora mennyiségű névanyaggal rendelkezik, és a személynevek magyaros alakját jelöli. Ezen kívül a naptár még tartalmaz olyan ligatúrák eljárásokat, amelyek általánosak lehettek a székely rovásírást használók körében, de későbbi emlékeinkben csak csökevényesen vagy egyáltalán nem mutathatók ki.

²⁴ Ma is mindenki számára egyértelmű, hogy mit jelent a pl. az ill. vagy a stb. rövidítés.

Felhasznált irodalom:

- ENGER PÁL: *A pogányság kiirtása* In.
<http://www.historia.hu/archivum/2001/0102engel.htm>
- FORRAI SÁNDOR: *Küskarácsontól sülvester estig, egy botra rótt
középkori székely kalendárium és egyéb rovásírási
emlékeink*. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest,
é.n.
- FORRAI SÁNDOR: *Az ősi magyar rovásírás az ókortól napjainkig*.
Antológia Kiadó, Lakitelek, 1994.
- KÓSA FERENC: *A székely rovásfeliratok nyelvtörténeti tanulságai*. In
B. Gergely Piroska (szerk.): *Nyelvészet tanulmányok
1983*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983, 84–98.
- NÉMETH GYULA: *A Magyar rovásírás*. In Melich János–Gombocz
Zoltán–Németh Gyula: *A Magyar nyelvtudomány
kézikönyve*. Magyar Tudományos Akadémia,
Budapest, 1934, II/2.
- SÁNDOR KLÁRA: *A Bolognai Rovásemlék*. Magyar Őstörténeti Kiadó,
Szeged, 1991.
- Dr. SEBESTYÉN GYULA: *A magyar rovásírás hiteles emlékei*. Magyar
Tudományos Akadémia, Budapest, 1915.